

Indledning

Socialismen er ikke, hvad den har været. I disse år, måneder og dage synes alle hidtil faste orienteringspunkter at smuldre, hvadenten de lå i Østeuropa, Kina eller andetsteds i verden. De relativt små bevægelser mod de reelt eksisterende socialistiske regimer i Østeuropa blev pludselig store og kunne med ganske enkle midler vælte kolosser, hvis fundament for blot få år siden syntes urokkeligt som grå stalinistisk beton.

Et er imidlertid at sætte gamle mænd på porten, et andet er at formulere et alternativ, og her forekommer de østeuropæiske bevægelser endnu ganske uklare. Udover indlysende krav som almindelige borgerlige frihedsrettigheder har kun få gjort sig mere præcise forestillinger om den samfundsform, der skal afløse forsteningerne. Blandt dem, der dog har ytret sig om målsætningerne, er grupper, der ser hen til de skandinaviske socialdemokratiske velfærdsmodeller med deres blanding af pluralisme, social tryghed og et balanceret forhold mellem stat og samfund.

Paradoksalt nok sker dette på et tidspunkt, hvor just de nordiske socialdemokratier alle er i krise. Det er de både med hensyn til folkelig tilslutning og i deres forestillinger om alternativer til den ny-kapitalistiske udvikling. Der er givetvis en vag erkendelse af, at den »klassiske« velfærdsstrategi ikke længere er realisabel eller salgbar.

Hvorfor er dette tilfældet? I denne årbog, hvis hovedtema er arbejderklassen og -bevægelsen efter 1945, forsøger vi at indkredse nogle mulige forklaringer på orienteringskriserne hos den danske venstrefløj. Med årbogens titel »Hvad blev der af arbejderklassen?« vil vi signalere, at de grundlæggende forklaringer måske skal søges i de ændringer i klassestruktur og sociale livssammenhænge, der navnlig fra midten af 1950'erne fuldstændig har revolutioneret det danske samfund.

I sin store indledende artikel om arbejderklassen i efterkrigstiden sætter Jens Hoff ikke desto mindre spørgsmålstejn ved antagelser om direkte årsagssammenhæng mellem klassestruktur og politisk udvikling. I langt højere grad end tidligere vil fremtiden for arbejderpartierne afgøres på den politiske scene og afhænge af deres evne til at formulere den politiske dagsorden. – Indledningsvis diskuterer Hoff forskellige strategier for klasseanalyse, henholdsvis den strukturelle og den processuelle. Selv tager han udgangspunkt i den strukturelle og diskuterer de forskellige

hypoteser om sammenhænge mellem klassens fragmentering og den politiske højredrejning.

Blandt de mange strukturelle ændringer i arbejderklassen ser det ud som om kun den geografiske forskydning fra øst mod vest har haft partipolitisk betydning. De nye førstegenerationsarbejdere i de jyske nyindustrialiserede områder er udsat for et betydeligt »småborgerligt krydspres« og ligger partipolitisk væsentligt til højre for de øvrige dele af arbejderklassen. En anden følge af den geografiske flytning er, at andelen af arbejdere som ejer deres bolig er vokset meget stærkt. Også det har sammen med boligpolitikken trukket disse arbejdere mod højre.

I den programmatisk artikel »SF og fremtidens arbejderbevægelse« tager Erik Christensen også klasseanalysen op til diskussion. Det er hans tese, at SF's marxistisk funderede klasseanalyse ikke slår til over for udviklingen i 1980'erne og udfordringerne i 1990'erne. Hvis man forlader arbejderklassen som hovedbase for fremtidens politik, falder også berettigelsen af SF's hidtidige strategi for socialisme, der har været domineret af arbejderflertals-ideologien og en entydig satsning på Socialdemokratiet som partner i denne strategi. Hvis fragmenteringen af arbejderklassen gør det umuligt at arbejde med den som et uomgængeligt grundlag for socialistisk strategi, så ligger der efter Erik Christensens opfattelse langt større potentialer i en rød-grøn strategi. Den skal virkeliggøres ved at sammensveje en alliance af dele af arbejderklassen og de nye sociale bevægelser. SF har i virkeligheden i længere tid kulturelt og politisk repræsenteret foreningen af disse røde og grønne dimensioner i parlamentarisk politik. Denne linje bør forstærkes og udvikles til en selvstændig helhedspolitik, hvor partiet ikke alene er fikseret på sin traditionelle »katalysatorrolle« i forhold til Socialdemokratiet.

Overvejelser om betydningen af ændringer i klassestrukturen spiller også en central rolle i Tage Bilds vurdering af forholdet mellem Socialdemokratiet og fagbevægelsen i artiklen »En samarbejdsmodel under forandring«. Han ser en tendens til, at det traditionelt tætte samarbejde bliver mere kompliceret, hvilket er blevet særlig synligt under socialdemokratiske regeringer med vanskelige parlamentariske situationer. Med socialdemokratiets bredere vælgerbasis og den partimæssige spredning blandt LO's medlemmer er det blevet vanskeligere at samle enighed om større politiske reformer. Selv om medlemstallet er vokset eksplosivt, er der en generel tendens til svækkelse af LO, mens samtidig en række større forbund formulerer et bredt spektrum af programmer, der rækker langt ud over de traditionelle faglige opgaver. Forbundene æder sig ind på politi-

ske felter i en periode, hvor Socialdemokratiet synes henvist til kun at kunne mobilisere 1/3 af vælgerne. I fraværet af det eftertragtede flertal har partiet været henvist til samarbejde »hen over midten«, hvilket har svækket mulighederne for at »reproducere« vælgeropbakningen, således som det svenske søsterparti har kunnet.

Blandt smarte management-folk og progressive kapitalister er »virksomhedskultur« blevet det nye modeord. Arbejderne skal identificere sig med virksomheden/ledelsen og – som en sidegevinst- helst distancere sig fra et fagforeningsengagement. I mange år har det været et stridens æble blandt sociologer og socialistiske teoretikere, om overgangen fra industriel masseproduktion til automatiseret produktion fremmede en sådan harmoni mellem arbejdere og ledelse eller om den tværtimod gav arbejderne mod på at kræve kontrol med arbejdsprocessen, ja måske endda nærme sig en anti-kapitalistisk bevidsthed. Hele dette problemfelt tages op i Herman Knudsens »På jagt efter den nye arbejderklasse«. Virkeligheden har haft en utilbørlig tendens til at dementere alt for håndfaste teorier om sammenhængene mellem teknologiudvikling og arbejderbevidsthed. Der er gode grunde til med Herman Knudsen at advare mod teknologideterminisme. De politisk-bevidsthedsmæssige konjunkturer udvikler sig med en høj grad af uforudsigelighed.

På tværs af alle andre skel har lønarbejderne indtil for nylig kunnet samles bag kravet om nedsat arbejdstid. Det er, som Karin Borg skriver i »Nye tider«, et krav der er lige så gammelt som arbejdsbevægelsen. Arbejde er tvang og fritiden er fri til selvstændig skaben. Det har været den ene side af begrundelsen for kravet. Den anden har været, at just teknologiudviklingen muliggjorde kortere arbejdstid, uden at produktionsudbyttet blev mindre. Alle undersøgelser peger da også på, at nedsat arbejdstid er resulteret i øget produktivitet. Det alvorlige paradoks er, at ny teknologi og nedsat arbejdstid fører til mere jag. På intet tidspunkt har lønarbejderfamilierne ydet så mange lønarbejdstimer som i vore dage, trods den nedsatte arbejdstid.

Arbejdsløshed hindrede tidligere en nedsættelse af arbejdstiden. Det er ikke længere tilfældet. Nu kræver fagbevægelsen en fordeling af arbejdet gennem lavere arbejdstid, og arbejdsgiverne giver efter på betingelse af en fleksibilisering af arbejdstiden. Karin Borg diskuterer virkningerne af tendenserne til nyt indhold i arbejdet, der muligvis vil føre til en så stærk identifikation med arbejdet, at fritiden ikke entydigt vil opleves som en positiv kontrast hertil.

Hvordan (for)bruger arbejderfamilierne den frie tid, hvordan er for-

